

Zagreb, katedrala prije potresa 1880. godine

Durdica Cvitanović

Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu,
 Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb
 (vanjski suradnik)

Izvorni znanstveni rad

Graditelj Hans Alberthal

Hans Alberthal, graditelj i klesar, rođen je u Roveredu, Valle Misocco, u Švicarskoj, oko 1575. Bio je član graditeljske porodice koja se preselila u Njemačku. Veći je dio svog životnog djela ostvario u Dillingenu, gdje je boravio od 1603. do 1633. godine. Gradio je s bratom Albertom, zidar-skim polirom, najviše u gradovima Podunavlja. Radio je i s poznatim graditeljima Gilgom Vältinom i Eliasom Hollom. Poznat je po ostvarenju ranobarokne isusovačke dvoranske crkve inspirirane lokalnom tradicijom. Njegovo rješenje isusovačke crkve u Dillingenu (1610—1617) utjecalo je kasnije na razvoj barokne sheme crkvenog prostora graditelja Vorarlberga u 18. st. Nakon nesretnog ishoda gradnje župne crkve u Dillingenu morao je emigrirati. U Zagreb je došao iz Trebnja na poziv biskupa Franje Hasanovića Ergeljskog početkom 1633. godine, koji je s njime sklopio ugovor za gradnju južnog zvonika katedrale. Obnovio je gotičke svodove katedrale nakon požara. Poginuo je prilikom izvedbe glavnog vijenca pročelja katedrale 1648.

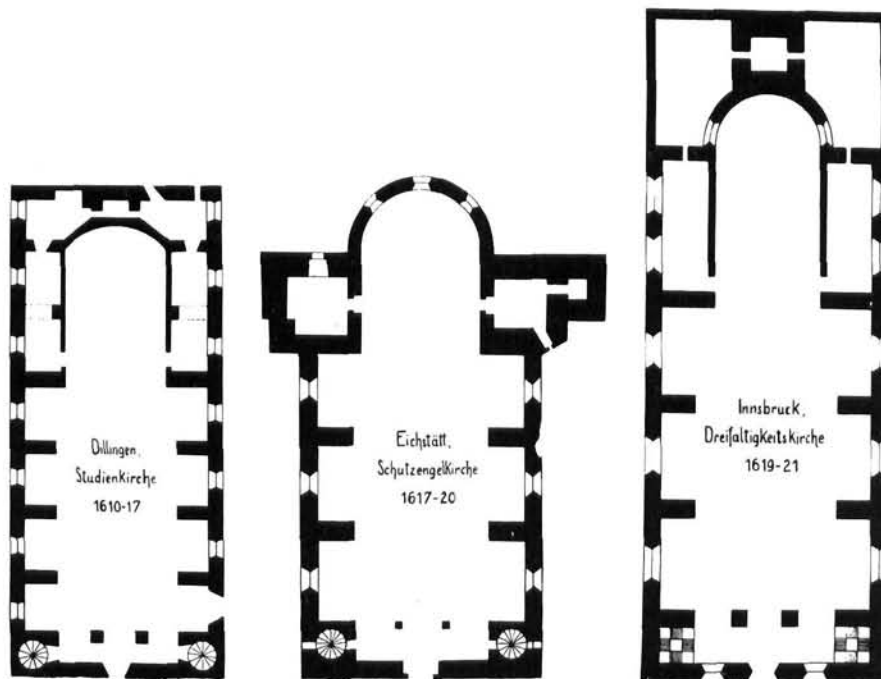
Povjesničar *Daniel Kessler* smatra da su istovremeno djelovala dva Hansa Alberthala iz iste porodice, te da je Alberthal iz Dillingena emigrirao u Bratislavu, gdje je sudjelovao u gradnji dvorca.

O HANSU ALBERTHALU (Alberthall, Alberthaler, Johann, Joannes, Hanž), graditelju i klesaru, poznato je da je sklopio ugovor 15. siječnja 1633. s biskupom *Franjom Hasanovićem Ergeljskim* za južni zvonik zagrebačke stolne crkve, koji je bio dovršen 1641, a kupola je postavljena 1643, i da je biskupom *Martinom Bogdanom* nakon drugog katastrofalnog požara katedrale potpisao ugovor o obnovi svodova u sanktuaru i srušenog svoda nad korom 1645—1647. Iz desetak dokumenata s ugovorima i računima koji su sačuvani saznajemo premalo o graditelju. Donekle se iz te dokumentacije može rekapitulirati uloga graditelja u obnovi katedrale koja je stradala od požara 1624. i ponovno 1645. godine. Također se iz tih izvora saznaje da je majstor u Zagreb došao iz Trebnja. Prema ugovorima, koji su pisani latinskim, njemačkim i hrvatskim kajkavskim, mogli bismo zaključiti da mu je njemački jezik bio onaj kojim je vladao i pisao i da je stigao iz Kranjske. Računi koje je potpisivao od 1633. do 1636. pisani su na njemačkom jeziku. Potpisuje se titulom Baumeister ili Paumeister, a u tekstu ugovora iz 1633. stoji da je po zvanju MAGISTER, LAPICIDA i MURARIUS. U ugovoru od 12. travnja 1645. ističu se pune titule »Nobilem Dominum Magistrum Joannem Alberthal, Lapidam, Murarium et Architectum pro reparatione Catedralis Ecclesiae«, a njegov karakterističan potpis sa završnim duktusom dokazuje određeno pravo na poseban društveni položaj. Paumeštar *Alberthal* nije dovršio posljednje ugovorene poslove jer je nesretnim slučajem pao, po svoj prilici u listopadu 1648, s krova katedrale zbog izvedbe završnog vijenca, nezadovoljan radom svojih klesara i pomoćnika, s kojima je došao u žestok sukob, pa su se oni razbježali.¹ Iz posljednjih izvora sa zaostacima računa saznaje se da Kaptol šalje pismo udovici graditelja u Trebnju po slobodnjaku *Matiji Barbariću*, a po *Hočevaru* pismo opatu samostana u *Stičnu* o predmetu *Alberthala*. Time je potvrđena neka veza *Alberthalova* sa *Stičnom* kao i činjenica da mu je obitelj živjela u *Trebnju*.

O *tornju katedrale*, koji poznajemo samo preko nacрта, grafika, fotografija, opisa, postoje kontroverzna mišljenja. Po jednim se graditelju priznaje smisao za uklapanje masivnog kamenog tornja renesansno-srednjovjekovnih karakteristika u stariju strukturu gotičke katedrale i kom-

Sažetak

Hans Alberthal iz Dillingena, graditelj zvonika zagrebačke katedrale, došao je u Zagreb 1633. godine i bio katedralni arhitekt do 1648, kada je poginuo prilikom radova na vijencu katedrale. Suprotno mišljenju A. M. Zentrallija i D. Kesslera, monografa Hansa Alberthala, autorica ovog rada atribuirala toranj zagrebačke katedrale istom graditelju. Svoje teze zasniva na stilskim analizama, rekonstrukciji boravka H. Alberthala nakon Dillingena u Zagrebu i Bratislavi (Požunu) i na onodobnim tijesnim povijesnim vezama između Zagreba i Požuna. Njegovu djelatnost povezuje i s izuzetno poticajnim ličnostima: zagrebačkim biskupom *Franjom Ergeljskim*, *Benediktom Vinkovićem* i *Martinom Bogdanom*, koji su za obnovu katedrale nakon dva katastrofalna požara (prva pol. 17. st.) angažirali najbolje majstore. Također je moguće, smatra autorica, da prve dvije isusovačke crkve 17. st. u Hrvatskoj, iz Zagreba i Varaždina, imaju svoj uzor u sjevernom tipu isusovačkih crkva, čiji je idejni začetnik upravo graditelj *Alberthal*, a pretpostavlja da je taj graditelj radio i u Bratislavi.

Tlocrtni crkava koje je gradio Hans Alberthal
(Daniel Kessler, *Der Dillinger Baumeister Hans Alberthal*)

pleks renesansnih utvrda i kula. Po drugima bi graditelj bio prosto diletant, provincijski zidar. Iz predavanja prof. *Željka Jirouška* sjećamo se da je katedrala s *Alberthalovim zvonikom* ostala »torzo«, jer je namjera Kaptola bila graditi dva tornja. Stvarno je davnjašnja želja zagrebačkih biskupa bila gradnja tornjeva, što dokazuje i oporuka biskupa *Osvalda Thusa* (1466—1499), koji je ostavio sredstva za gradnju dvaju zvonika. U vezi s tim važnim i dugo namjeranim graditeljskim zahvatom možemo biti sigurni da je bio pozvan iskusan graditelj, poznat po svom radu, tim više jer su *Alberthala* angažirale tako poticajne i kulturne ličnosti kao *Franjo Ergeljski* i *Benedikt Vinković*, prepošt katedrale i generalni vikar, koji je već nakon požara 1624. mnogo utjecao na obnovu katedrale. Prof. *Ladislav Šaban* me je upozorio da je u vezi s istraživanjem orgulja nailazio na račune iz 1621. o popravcima i isplata zidarskim majstorima iz Kranjske, otkuda je priljev majstora bio intenzivan kroz cijelo 17. stoljeće. Iz računa iz godine 1629. saznaje se da biskup ljubljanski *Tomaž Hren* piše o arhitektu *Franciscusu Doninu* u vezi s katedralom, ali taj posao nije dobro izveden.² Ipak računi prije 1632/33. ne bilježe ime *Hansa Alberthala*. To potvrđuje da je on tek tada bio pozvan specijalno zbog tornjeva i da je njegov način rada odgovarao konzervativnom stajalištu Kaptola, koji je inzistirao na tradicionalnom gotičkom stilu, što se u srednjoevropskom kulturnom krugu smatrao jedino prikladnim za sakralne objekte. Zbog toga nije neobično da su se svodovi sanktuarija nakon prvog požara obnavljali na tradicionalan način. Podsjetimo sa da je biskup *Franjo Ergeljski* birao najvrnijiye umjetnike za opremanje katedrale, što svjedoči narudžba izvedbe glavnog oltara 1632. vodećem gradačkom kiparu *Hansu Ludwigu Ackermanu*. Pozlatu i polikromaciju izveo je slikar *Georg Günter* na preporuku gradačkoga gradonačelnika, na što nas je svojim studijama upozorila *dr. Doris Baričević*.³

Zbog toga začuđuje da se ništa ne zna o prošlosti i radu *Hansa Alberthala u Trebnju* i po *Kranjskoj* prije 1633. Na matrikule župe *Trebnje* osvrnuo se pokojni prof. *dr. F. Stelé*, ali one nisu dale potpuniji odgovor o boravku obitelji *Alberthal u Trebnju*. Tragovi o djelatnosti majstora u računima nakon udesa ipak vode u *Stičnu*, cistercijsku opatiju. Moguće je graditelj bio angažiran prilikom ranobarokne obnove kompleksa s dvoranom blagovaonice u baroknom traktu, koja je veoma slična dvorani u dvorcu *Sigmaringen*, međutim to može biti prosto stil vremena. Ipak je zanimljivo da je neobično veliku gotičku župnu crkvu u *Trebnju* za nekad malo trgovište među mnogima u tom području opat cistercijskog samostana *Johann Weinzerel* dao 1645. godine nadsvoditi na gotički način križno-rebrastim svodovima. To je zabilježeno u kronogramu gotičkog luka. Prostorni dojam lađe podsjeća na gotičke dvoranske »Hallenkirche«, ali na barokno-gotizirajući način. Taj bi se rad stilski mogao pripisati *Alberthalu*.

S *Hansom Alberthalom* se dosad najviše pozabavio *dr. Daniel Kessler*, koji je monografski obuhvatio djelatnost graditeljske obitelji *Alberthala* u »Jarbuch des Historischen Vereins Dillingen«, 1945—1949, pod naslovom *Der Dillinger Baumeister Hans Alberthal*. On je prihvatio mišljenje *A. M. Zentrallija*, koji je proučavao graditeljsku djelatnost velških majstora, »Werkmeistera«, arhitekata, »Steinmetza« i »Maurermeistera« iz Graubündena, otkuda su porijeklom *Alberthali*. *Hans Alberthal*, najpoznatiji među njima, zanimao je *Kesslera* jer je vrhunac njegova životnog opusa ostvaren u *Dillingenu*. Graditelj je kao i njegov otac *Peter*, koji je živio u *Eichstättu*, iz *Rovereda u Valle Misocco*, u današnjoj Švicarskoj. Bit će da je rođen oko 1575. ili koju godinu kasnije. Od 1603. prati se opus njegova rada i životnog puta. U *Dillingenu* je gradio s bratom *Albertom*, koji je bilo njegov palir. Kao graditelj cehovskog tipa, »Werkmeister« je na vlastitim iskustvima stekao teoretsko

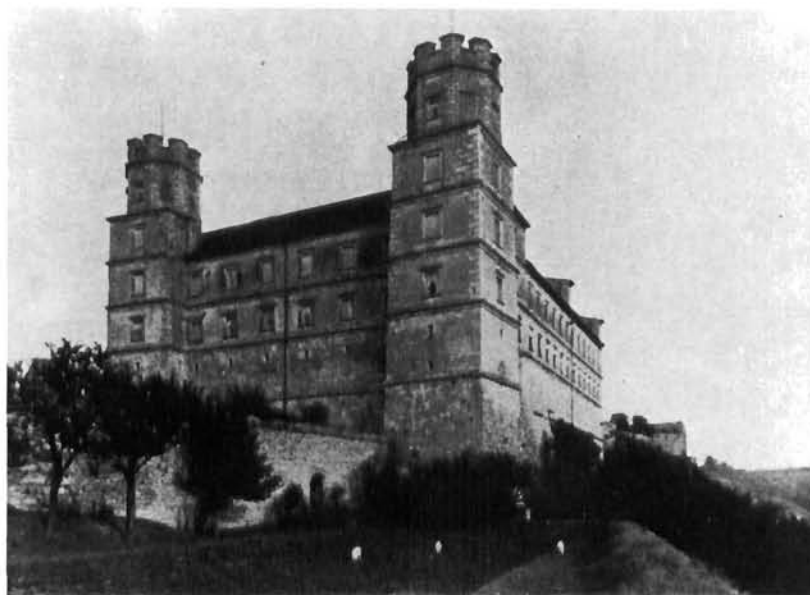
*Dillingen, isusovačka crkva, graditelja Hansa Alberthala
(Daniel Kessler, Der Dillinger Baumeister Hans Alberthal)*

znanje, gradeći po Bavarskoj i Hessenu profane i sakralne građevine, dvorce i fortifikacije, obnavljajući utvrde za tridesetogodišnji rat. Bio je usko povezan s velškim arhitektom *Eliasom Hollom* i graditeljem iz *Misoxa Gilgom Vältinom*. S krugom velških graditelja utjecao je kasnorenesansnim inovacijama na promjenu stila slikovite njemačke gotičke tradicije, prilagodivši se mentalitetu sredine. Podigao je više crkava u *Dillingenu*, *Wilibaldsburgu*, *Eichstättu*, *Innsbrucku* i drugdje. Proglasio se isusovačkim graditeljem. Suradnja s isusovcima u Dillingenu omogućila mu je da podigne svojevrsnu kolegijalnu crkvu i samostan. Isusovci su zajedno izrađivali planove s graditeljima, pa su bili u neku ruku ideatori i suprojektanti svojih crkava, koje su za njih izvodili graditelji i »Mahlerdekorateri«, slikari i fasaderni arhitekti. U Dillingenu je Alberthal izgradio konstruktivno i prostorno dotad nevidenu crkvu, isusovačku dvoranu sjevernog tipa, s bočnim kapelama, bačvasto nadsvođenu, bez transepta i kupole, koja nema stilске veze s talijanskom isusovačkom crkvom *Il Gesù*. Ta je crkva postala matičnim uzorkom za sve isusovačke i prema njima sazdate crkve sjevernoga kulturnog kruga. U tu skupinu spadaju naša *Sv. Katarina u Zagrebu* i *crkva uznesenja Marijina u Varaždinu*. U našoj stručnoj literaturi treba korigirati citiranje i pozivanje na *Il Gesù*, jer se prostori i vanjština ovih naših prvih ranobaroknih crkava zasnivaju na razvojnoj liniji iz gotičke tradicije, spretnom primjenom sistema zidnih stupova, kontrafora unutar perimetra zidova, što je primijenjeno za bočne kapele, koje su nadsvođene ranobaroknim teškim bačvastim svodovima sa susvodnicama. To su tzv. sjeverne

»Wandpfeilerkirche« longitudinalnog sistema, a taj se izum može zahvaliti graditelju *Hansu Alberthalu* iz *Dillingena*.

Njegov monograf *Daniel Kessler* zapazio je da je njegova arhitektura građena u strogo kubičnim formama, sa zidnom masom koja tako reći nije raščlanjena, te da je bio u stanju graditi oponašajući tradicionalne gotičke oblike, ali sa stilskim renesansnim karakteristikama. Ipak je na toj potki zasnovao prvu ranobaroknu crkvenu prostornu koncepciju i tako ušao u povijest barokne arhitekture. Karakteristike i način gradnje *Alberthala iz Dillingena*, prvenstveno njegove klesarske, kamenorezačke sposobnosti, ponukale su me da razmišljam o povezivanju našeg zagrebačkog *Alberthala* s tim graditeljem, koji je poslije velikog majstorstva i razvijenog posla u Podunavlju i južnoj Njemačkoj iznenada nestao iz *Dillingena*, nakon katastrofe koja mu se desila pucanjem zidova netom dovršene *gradske župne crkve*. Pripisivala mu se i krivnja za pucanje i oštećenja na zidovima isusovačke crkve u *Innsbrucku*, a vrlo mu je nepovoljne karakteristike dao isusovac *Christophor Scheiner*: da je svadljiv, podmukao, nepouzdan čovjek, nemoguće prijeke naravi. To bi odgovaralo odnosu *Alberthalovu* prema pomoćnicima u *Zagrebu*, koji su se razbježali ostavivši posao jer su došli u sukob s majstorom *Hansom*.

Istraživanja ranobarokne arhitekture osvjetljavaju ovu eksperimentalnu fazu prijelaznog vremena s novim konstruktivnim pokušajima. Tada je bila učestala pojava pucanja crkava i oštećenja zbog statičkih problema. Komisije

Dvorac Willibaldsburg kod Eichstätt
(Daniel Kessler, *Der Dillinger Baumeister Hans Alberthal*)

koje su u ono vrijeme izvještavale o uviđaju zbog ekspertize bile su složne u tome da isključiva pogreška nije bila u utemeljivanju zgrade, nego da su »Zimmermani« izvodili preteške krovne konstrukcije, koje su nespretnim postavljanjem preopterećivale zidove. Ipak je odgovornost snosio graditelj, pa su oni bili kažnjavani zapljenom imetka, naknadom štete, čak i zatvorom. Ovi krivični postupci su graditelje dovodili do financijske i moralne propasti, na rub siromaštva. Tako je i arhitekt *Elias Holl* završio život u velikom siromaštvu. *Alberthal iz Dillingena* je nakon katastrofe sa zanimljivo građenom gradskom župnom crkvom jednostavno nestao u pravcu *Austrije i Ugarske*. Poslovnoj nedaći pridružila se i smrt žene *Johanne*, s kojom je imao četvero odrasle i školovane djece, pa je majstor doveo iz svog rodnog kraja *Graubündena* mlađu ženu, *Margaretu Chorolanzu*, koja mu je 1632. rodila sina. Župna crkva u *Dillingenu* zbog koje je propao razlikuje se od čuvene isusovačke. Građena je u tradiciji gotičkog dvoranskog prostora s prozorima koji podsjećaju na gotički »Maswerk«, ali su ipak renesansni, teški, horizontalno položeni. *Alberthal* je nakon gotovo 30 godina boravka u *Dillingenu*, od 1603. do 1632, nakon brojnih poslova i prakse, kada je bio star preko 50 godina, morao ostaviti mjesto i životnu karijeru i pobjeći. Do tada je bio pozivan u brojne komisije, osobito za crkvene tornjeve, a bio je poznat po dvorcima i kulama s karakterističnim velškim kapama, šljemovima nad poligonalnim osnovama s rastvorenim laternama, ili po kupolama nad niskim postamentima, prekrivanima bakrom, kao na tornju dvorske crkve u *Neuburgu*, koju je postavio na postament visok sedam stopa, veoma slično zagrebačkoj haubi starog tornja. U *Neresheim* je bio pozvan da završi toranj i postavi kupolu. U *Brenzu* je gradio toranj zajedno s *Heinrichom Schickardom*.

Majstor je u popisu bratovštine u *Dillingenu* posljednji put upisan 1632. Trag mu se tada gubi do približno 1635, kada se prema *Kessleru* pojavljuje u *Požunu*, a u arhivima *Dillingena* notiran je u poreznim knjigama zbog dugova 1639, a u tom času je bio »Paumeister u Pressburgu«. Podaci u *Požu-*

nu u vezi s gradnjom dvorca koju je poduzeo *grof Pallfy* zabilježeni su s vremenskim prekidima od 1635. do 1641. u računima, prema kojima je pola kamenoklesarskih radova izveo *Alberthal*, a pola graditelj *Antun Schmidt*. Najveći dio posla bio je klesarski. *D. Kessler* pretpostavlja da je on umro u *Požunu* oko 1655, jer se do tada vukla ostavinska rasprava, i smatra da je nemoguće da je graditelj istovremeno između 1633. i 1641. radio u Zagrebu i zatim ponovno od 1645. do 1647, po ugovoru o popravku bolti i »ksimsa« nakon požara katedrale. Njegovi se argumenti temelje na *Zendrallijevu* mišljenju da istovremeno postoje dva *Hansa Alberthala*, zbog pretpostavke da je nemoguće da bi *Alberthal* 1632/33. nestao u *Trebnje* u *Kranjskoj* i zaposlio se u *Zagrebu*, udaljenom gotovo 700 km, mjestu na turskoj granici. Zatim misli da je nemoguće da bi graditelj prevaljivao 500 km između *Zagreba* i *Požuna* i bio angažiran gotovo istovremeno na tim relacijama. Naravno, tim autorima nije poznata naša povijest: tadašnja druga metropola Hrvatske je bio *Požun*, gdje je zasjedao Sabor. A na Saboru su zastupnici interesa Hrvatske i govornici bili biskupi *Franjo Ergeljski*, *Benedikt Vinković* i njegov nasljednik *Martin Bogdan*, kojega je biskupom imenovao Hrvatski sabor 1643.

Mogućnost da je *grof Pallfy*, tadašnji ugarski »Hofkammerpräsident«, angažirao za gradnju požunskog dvora *Alberthala* na preporuku naših biskupa ista je kao da je taj posao *Alberthal* dobio posredovanjem graditelja *Eliasa Holla*.

Napokon, *Alberthal* je ranije imao silno razvijen posao u južnoj Njemačkoj, nadgledajući na velikim udaljenostima svoje palire, majstore i pomoćnike, »gesele«, koje je dovodio iz *Graubündena*. Majstori su tada radili sezonski i išli za poslom diljem Evrope.

Drugi *Kesslerov* argument za dva *Hansa Alberthala* jest stilska analiza i mišljenje naših starih povjesničara umjetnosti. Tako *Đure Szabe*, koji je vidjevši vjerojatno na fotografijama najmonumentalnije radove *Hansa Alberthala u Dillingenu*, odbio svaku mogućnost stilske podudarnosti, jer je naš zagrebački *Alberthal* gradio »Festungsartig« i njegov se

Dvorac u Bratislavi
(Daniel Kessler, *Der Dillingener Baumeister Hans Alberthal*)

način uklapao u stoljeće ranije građenu fortifikaciju katedrale.

Ne upuštajući se ovom prilikom u analizu svih radova *Alberthalovih u Dillingenu*, upozoravam da treba bolje poznavati onaj dio majstorova opusa koji je izvodio bez intervencije suradnika. U samostalnim radovima upada u oči da je on prvenstveno majstor obrade i primjene kamena »Steinmetzmeister«, pa i *Kessler*, autor monografije, uočava ovu bitnu odliku i karakterističnu komponentu, koja se temelji na postgotičkom stilu s renesansnim karakteristikama. *Alberthal* je prvenstveno »Werkmeister«, graditelj ranobaroknog razdoblja, čije su građevine čiste kubične forme, kvadratnih osnova, zatvorene mase, tamo gdje je radio bez *dekoratera*. Njegova je osobina da se izražava grubom tektoničkom formom škrte profilacije s plošno obrađenim masivnim zidnim plaštom, s naglašenom horizontalnom podjelom klesanim pascima, a kamen obrađuje bosirano i glatko. Ako mora žbukati, onda su mu zidovi glatki, a prizemlja rastvorena masivno zidanim arkadama. Samo završni vijenac je pomnije obrađen, s istaknutom profilacijom. Arhitektonska masa je najdosljednije naglašena prilikom gradnje dvorca *Willibaldsburg kod Eichstätt*a, s isturenim kvadratnim rizaltnim kulama, nad kojima su oktogonalni završeci, koji su bili pokriveni kao i crkveni tornjevi velškim haubama, lukovicama. Taj se motiv ponovio u *Požunu* i u dvorcu *Hausheim*. Crkveni tornjevi završavaju mu nad kvadratnim donjim dijelom oktogonalnim postamentom i velškom haubom rastvorenom laternom ili plitkim postamentom i velškom kupolom pokrivenom bakrom.

Sasvim drugi dojam dobiva se u susretu s reprezentativnom arhitekturom, s kompleksima u *Dillingenu*, gdje je izgradio čitave ambijente, ili u sakralnoj arhitekturi, gdje moramo lučiti rad onodobnog graditelja od rada arhitekta dekoratera ili slikara »Malerdekoratera«, arhitekta fasadera, jer su ti umjetnici izvodili nacрте za portale i fasade, štukaterske radove a ponekad su izvodili planove. Tako je *Alberthalu* fasade izvodio i crtao slikar *Mathias Kager*, ili arhitekt

fasader *Joseph Heinz*. Isti je majstor obradio i pročelje dvorske crkve u *Neuburgu*, za koju je *Alberthal* zidaо zvonik, i lokalnu crkvicu u *Hausheimu*. Fasada najčuvenije *Alberthalove isusovačke crkve u Dillingenu* u biti je jednostavna, a kubično zdanje masivnih zidova raščlanjeno je horizontalnim vijencima i toskanskim pilastrima na bočnim zidovima među visokim uskim prozorima. Tipične male ovalne prozore na frizu završnog vijenca i zabatima zapaziti ćemo i na *Sv. Katarini u Zagrebu* (prije *Bolléove* rekonstrukcije fasade).

Toranj zagrebačke katedrale treba u opusu graditelja analizirati usporedivši ga s arhitekturom dvoraca fortifikacijskog karaktera, utilitarnih i obrambenih tornjeva i s crkvenim zvonnicima koji su tipični, masivno zidani, četverokutni, nerastvoreni. Također se treba osvrnuti na prilagodljivost graditelja, na njegovu sposobnost da toranj izvanredno uklopi u postojeću gotičku jezgru i renesansni obrambeni sistem, u čitav ambijent sklopa. Naš toranj stare zagrebačke stolne crkve sličio je onim heroičnim arhitekturama velikih kamenih palača s kulama u *Willibaldsburgu i Požunu*, a postavljanje velškog tipa kupole s laternom na niski postament s galerijom u biti je sličan vrhu tornja dvorske crkve u *Neuburgu*. Od kamena sazdana kubus tornja u *Zagrebu* bio je postavljen na postojeće gotičke temelje i horizontalno raščlanjen pascima te završen snažno profiliranim kamenim vijencem. Ovome tornju, koji je bio rastvoren tek biforama koje su potencirale zatvorenost zidne mase, treba priznati eleganciju, jer je majstor neprimjetno suzio zvonik u gornjim katovima.

Napomenimo još da su dilingenškog *Hansa Alberthala* pozivali u Njemačku kada je trebalo sačuvati srednjovjekovnu strukturu objekata jer je tome bio vješt, tako da su ga isusovci pozivali u *Mindelheim* prilikom obnove. Za zagrebački toranj također je morao biti pozvan majstor vješt takvom poslu. Ne znam kakav bi se drugi toranj uopće mogao uklopiti u onu obrambenu masu koja je uokviravala staru katedralu.

Enrico Nordio, zagrebačka katedrala prije obnove

Da li je *Hans Alberthal*, graditelj i klesar stolne crkve, mogao djelovati na relaciji Trebnje—Zagreb—Bratislava (Požun). Radovi su se odvijali sa zastoјima, dakako prema materijalnim mogućnostima. U 15 godina prisutnosti *Alberthalove* u našoj sredini moguće je da je sa svojim poliri-ma i pomoćnicima radio i u Požunu. Između 1633. i 1648. radi s prekidima u Zagrebu. Između 1635. do 1646. radi s prekidima u Požunu.

Na temelju stilske analize sasvim je moguće da se radi o jednom *Hansu Alberthalu*. Ostaje da se istraže arhivi, koji će potvrditi ili demantirati tu tezu.

Pitanjem izgradnje dvaju zvonika na pročelju zagrebačke katedrale bavio se u svome radu na Sveučilištu prof. Željko

Jiroušek, koji između ostalog donosi i fotomontažu izgleda utvrde i fasade katedrale prije 1880. s aspekta da je došlo do realizacije izgradnje njezina sjevernog tornja, kako je to bilo predviđeno pismenim dogovorom od 10. rujna 1632. godine (*«rationem turrium istius templi Cathedralis erigendarum»*), a sva je vjerojatnost da je projekt tih dvaju zvonika od krovišnog vijenca navise arhitekt *Hans Alberthal* u posebnom ugovoru i fiksirao. To, naime, proizlazi iz treće točke gore navedenog dogovora (*«conclusio in negotio erectionis turrium ecclesiae episcopalis Capituli Zagrabien-sis»*), u kojoj se kaže da će prvostolni Kaptol zagrebački nastojati da se već predstojeće zime 1632/33. sva potrebna građa izradi i doveze *bar za jedan zvonik* (*«ut hac hyeme imminente, materiae praeparentur, et convehantur pro una turri . . . »*), kako bi se gradnja mogla započeti odmah u proljeće 1633.⁴

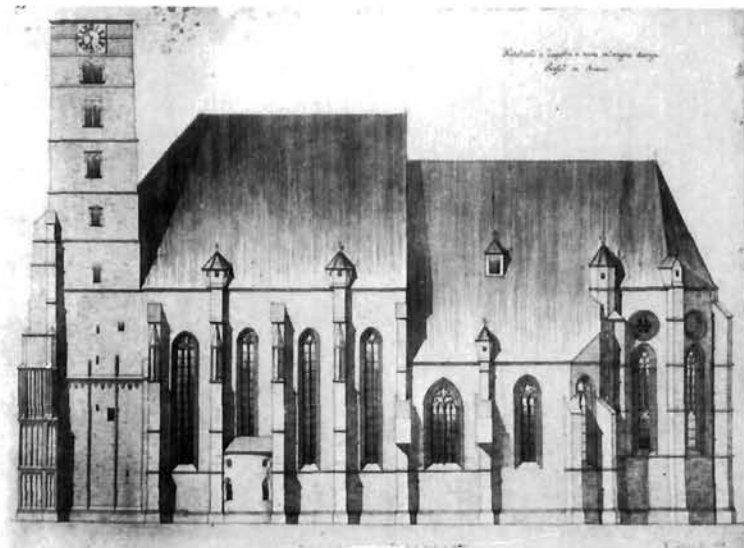

Zagreb, stolna crkva prije potresa

To dokazuje već spomenuti ugovor o gradnji južnog zvonika zagrebačke katedrale, sklopljen 15. siječnja 1633. godine između biskupa Franje Ergeljskog i Hansa Alberthala, graditelja iz Trebnja u Kranjskoj, koji bi se imao svršiti do zime iste godine. Iza toga slijedi napomena: »kada bude dograđen taj zvonik, budu li povoljne okolnosti, počet će se graditi odmah i drugi zvonik (sjeverni), u protivnom slučaju neka se gradnja drugog zvonika odgodi«.⁵

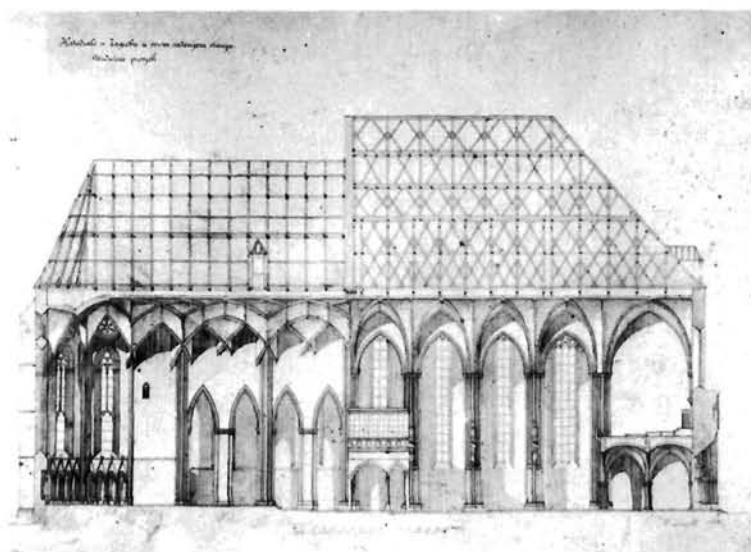
Iz stare fotografije zagrebačke katedrale prije potresa 1880. vidi se kako je kasnorenasansni i ranobarokni arhitekt Hans Alberthal izvanredno uskladio siluete mase zvonika s postojećim fortifikacijskim sistemom kula i bedema iz 16. stoljeća ispred katedrale.

Drugi zvonik Alberthal nije mogao podići jer je 1648. godine radeći na katedrali poginuo. Zbog toga se on, koliko je do sada istraženo, ni u *Požunu* više ne spominje u spisima.

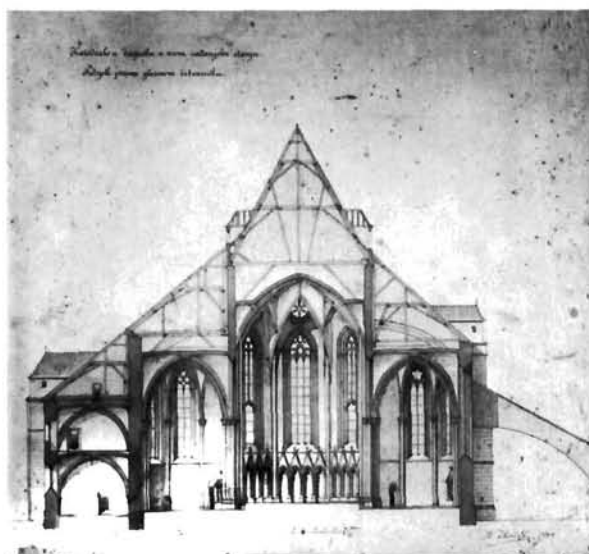
Zagreb, katedrala, pogled na južnu stranu.

Friedrich Schmidt, 1878. godine, crtež tušem i olovkom na papiru, 56,8 x 43,9 cm. Zagreb, riznica katedrale

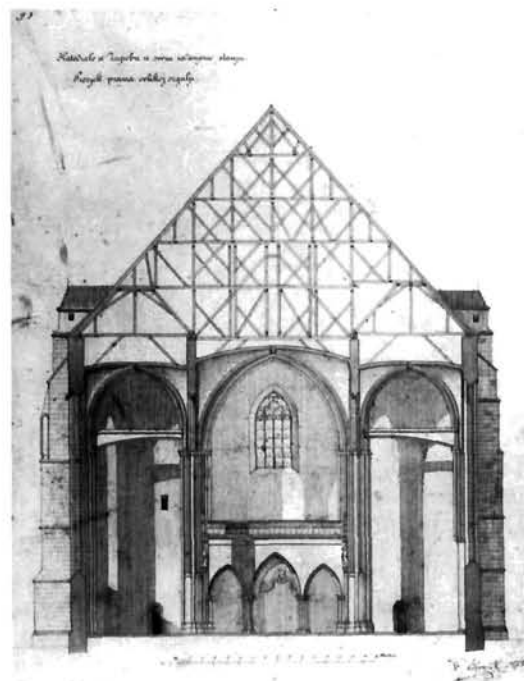

Zagreb, katedrala, uzdužni presjek.

Friedrich Schmidt, 1878. godine, crtež tušem na papiru, 62,5 x 85 cm. Zagreb, riznica katedrale

Zagreb, katedrala, presjek lađe — pogled prema svetištu.
Friedrich Schmidt, 1878. godine, crtež tušem na papiru, 56,5 x 59 cm. Zagreb, riznica katedrale

Zagreb, katedrala, presjek lađe — pogled prema orguljama.

Friedrich Schmidt, 1878. godine, crtež tušem na papiru, 56,8 x 43,9 cm. Zagreb, riznica katedrale

Bilješke

1
Acta Capituli Antiqua (u daljem tekstu ACA), Arhiv zagrebačkog Kaptola.

ACA, fasc. 101, nr. 32. — Ugovor od 15. siječnja 1633. za gradnju zvonika između biskupa *Franje Ergeljskog* i *Joannesa Alberthalla*.

ACA, fasc. 101, nr. 32. — Računi od 16. siječnja 1633. do 6. prosinca 1636, što ih je potpisao graditelj *J. Alberthall*.

ACA, fasc. 101, nr. 32. — Popis građevnog materijala potreban za gradnju zvonika (hrastovo drvo, daske, čavli, vapno), što ga je na kajkavštini napisao biskup *Franjo Ergeljski*, a potpisao *Hans Alberthall*.

ACA, fasc. 101, nr. 32. — Arhidakon *Georgius Turiak* spominje magistra *Alberthalla* u računima isplate vinom.

ACA, fasc. 101, nr. 33. — Ugovor sačinjen 15. listopada 1641. za zvonik crkve, što ga je potpisao graditelj *Alberthall*.

ACA, fasc. 101, nr. 34. — Ugovor pisan na kajkavštini od 4. rujna 1643. za izvedbu kupole na tornju, s detaljnim opisom, dimenzijama i načinom kako kupolu i njeno postolje treba izvesti i od kojeg materijala. Potpisan je uz lektora zagrebačke katedrale *Hans Alberthall*.

ACA, fasc. 101, nr. 38/1. — Isplata za rad na kupoli zvonika 29. rujna 1644; potpisan *J. Alberthall*.

ACA. — Ugovor od 12. travnja 1645. s *Alberthalom* za obnovu katedralne crkve, svodova i zidova. Uz lektora zagrebačke katedrale potpisan graditelj *J. Alberthall*.

ACA. — Ugovor biskupa *Martina Bogdana* s *Alberthalom* za radove na obnovi svodova u svetištu katedrale, zidanje svoda nad pjevalištem, izradu vijenca i popravak taraca od opeke.

ACA (Katedralna riznica) — Ratio Pecunia Cathedralis Ecclesiae Zagrebiensis Martino Oboroczy Custodi et Cannonico eiusdem Ecclesiae — spis od 24. listopada 1648, u kojem se na nekoliko mjesta spominje isplata poslije smrti arhitekta katedrale *Alberthala* njegovoj udovici u Trebnju. (Za podatak zahvaljujem *Andriji Lukinoviću*, arhivistu Arhiva Hrvatske.)

2
Katedrala, kut. 1, nr. 132, *Pie Summe* — spis od 7. srpnja 1629, u kojem biskup *Tomaž Hren* spominje arhitekta *Franciscusa Donina* i njegov dolazak u Metliku. (Za podatak zahvaljujem *Andriji Lukinoviću*, arhivistu Arhiva Hrvatske.)

3
Dr. Doris Baričević, Glavni oltar zagrebačke katedrale iz 1632. godine, »Peristil« 10/11, 1967/1968, str. 99—111.

Dr. Doris Baričević, U potrazi za Ackermanovim djelima, Umjetničke znamenitosti Zagreba II, »Kaj« II, 1978, str. 51—68.

4
Dr. Daniel Kessler, *Der Dillinger Baumeister Hans Alberthal* »Jahrbuch des Historischen Vereines Dillingen«, II. Jahrgang 1945 bis 1949.

5
I. K. Tkalčić, Prvostolna crkva zagrebačka nekoć i sada, Zagreb 1855, str. 28.

Literatura:

Lieb N. and Dieth F., *Der Voralberger Barockbaumeister*, Munich—Zurich 1960.

Dr. Ljubo Karaman, Bilješke o staroj Katedrali u Zagrebu, »Bulletin JAZU«, god. XI, dvobroj 1/2, 1963, str. 1—46.

Christian Norberg-Schultz, *Baroque Architecture, History of World Architecture*, New York 1971.

Voralberger Barockbaumeister, Einsiedeln 1973, Katalog izložbe.

Summary

Durdica Cvitanović

The Builder Hans Alberthal

Hans Alberthal, the builder of the Zagreb cathedral tower (destroyed by earthquake in 1880 during the neo-gothic restoration of the church), came to Zagreb in 1633, after signing a contract with bishop Franjo Ergeljski. He worked as architect of the cathedral up to 1648, when he was killed in an accident on the construction site. Contrary to the opinion of A. M. Zentrally and Daniel Kessler, authors of the monograph about Hans Alberthal, builder from Dillingen, the author of this project attributes the Zagreb cathedral tower to the same builder. She bases her theses on stylistic analyses, the reconstruction of Alberthal's sojourn in Zagreb, after leaving Dillingen and Bratislava, and the historical relations between Bratislava, seat of the Croatian Assembly (Sabor) and Zagreb, which were very close at that time. She also connects his activity with the exceptionally enlightened and inspiring influence of Franjo Ergeljski, bishop of Zagreb, and of Benedikt Vinković and Martin Bogdan who, after two fateful fires in the first half of the 17th century, employed the best artists and craftsmen in the rebuilding and decorating of Zagreb cathedral. According to dr Željko Jiroušek, the initial plan had been to build two towers. After the second fire in the cathedral, Alberthal spent two years (1645—1647) to restore the gothic vaults in the sanctuary and to rebuild the collapsed vault above the choir.

It is also possible that the two first 17th century Jesuit churches in Croatia, those of Zagreb and Varaždin, had been inspired by the northern type of Jesuit church, the idea of which was in fact conceived by Alberthal. Alberthal emigrated to Trebnje, and was subsequently hired by the bishop of Zagreb to restore Zagreb cathedral and build the south tower. It is difficult to imagine that the builder who, with great pauses in between, had executed only what has been mentioned above, did not leave Croatia and Kranjska for fifteen years. It is possible, therefore, that he also worked in Bratislava.